

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертаційну працю

***МОШТАГ ЄВГЕНІЇ СЕРГІЇВНИ «СТИЛІСТИЧНО-ДИСКУРСИВНА
ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНОЇ ЖІНОЧОЇ МАНДРІВНОЇ ПРОЗИ»,***

подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
зі спеціальності 10.02.01 – українська мова (Харків, 2017. – 182 с.)

Феномен так званої жіночої літератури відомий з давніх-давен. Відповідне явище, завдяки виходові на літературну сцену таких беззаперечних класиків, як Леся Українка, Марко Вовчок, Ольга Кобилянська та ін., стало виразною ознакою вітчизняного літературного процесу XIX століття. А з моменту проголошення незалежності України жіноча література, зокрема й жіноча проза, голосно заявила про себе «вибуховою» з'явою цікавих і успішних авторів, як-от: М. Гримич, О. Думанська, О. Забужко, М. Матіос, Г. Пагутяк, С. Пиркало, І. Роздобудько та ін. І як результат – зосередила на собі увагу не лише літературних критиків, а й науковців. Останні демонстрували своє зацікавлення не тільки тематикою, проблематикою, світоглядними рисами, жанрово-стильовими особливостями текстів, створених представницями жіночої статі, але й гендерними чинниками продукування тих чи тих літературних зразків. Тому цілком закономірно, що стилістично-дискурсивна характеристика жіночої прози належить до актуальних проблем сучасного мовознавства, зумовлює потребу комплексного дослідження й надає представлений до захисту дисертації особливої ваги.

Актуальність наукової праці Є. С. Моштаг увиразнюється об'єктом дослідження, що ним стала мова сучасного українського жіночого тревелогу, жіночої мандрівної прози, де по-особливому репрезентовано жіночу суб'єктивність і світогляд особистості, стиль мислення й письма, манеру мовлення, тон, специфічно змодельовано картини буття, бо ж, як справедливо зауважує дисертантка, «мовні форми» жанру подорожніх

нотаток «зумовлюються багатогранністю сучасного глобалізованого життя» (с. 11).

Предметом усебічного філологічного аналізу стали «мовні одиниці, що експресивізують текст, передають авторську оцінку дійсності, формують дискурсивні зв'язки у просторі інтертекстуальності та інтермедіальності» (с. 11–12). Обсяг залученого до розгляду мовного матеріалу (1500 мікроконтекстів) дав змогу здобувачці «визначити та описати провідні мовні засоби, що утворюють стилістичну й дискурсивну своєрідність сучасного українського жіночого тревелогу» (с. 11). Окреслена в такий спосіб мета звучить актуально й коректно, вона супроводжується конкретними, логічно вибудованими завданнями, що поетапно реалізується у процесі розгортання змісту роботи та зумовили її чітке структурування (чотири завдання співвідносяться з чотирма розділами дисертаційної праці).

Реалізації поставлених завдань, як відомо, має підпорядковуватися не лише структура, а й методологічний інструментарій, до якого уналежують і методи, і методологічне підґрунтя, і методологічні принципи. Обраний у роботі метод аналізу (стилістичного, семантичного, дискурсивного) є цілком виправданим, однак, на нашу думку, не вичерпним, не охоплює всіх шляхів, способів досягнення мети (скажімо, у роботі застосовано й елементи методу наукової ідентифікації, прогностичного методу тощо). Очевидно, варто було б подати більш обґрунтовані алгоритми застосування тих чи тих дій задля пізнання предмета дослідження, загальну методику дослідження, акцентувати на методологічному підґрунті дослідження стилістично-дискурсивних характеристик сучасної жіночої мандрівної прози.

Перший (описовий) розділ наукового проекту (*«Лінгвістичні аспекти дослідження українських тревелогів»*) містить огляд розмірковувань вітчизняних дослідників стосовно популярного жанру подорожніх нотаток, що «перебуває на перетині мас-медіа і літератури» і, відповідно, «має порубіжний статус» у стильовій системі (с. 14). Умотивованим є аналіз основних підходів і аспектів дослідження сучасного тревелогу, доцільною й

нотаток «зумовлюються багатогранністю сучасного глобалізованого життя» (с. 11).

Предметом усебічного філологічного аналізу стали «мовні одиниці, що експресивізують текст, передають авторську оцінку дійсності, формують дискурсивні зв'язки у просторі інтертекстуальності та інтермедіальності» (с. 11–12). Обсяг залученого до розгляду мовного матеріалу (1500 мікроконтекстів) дав змогу здобувачці «визначити та описати провідні мовні засоби, що утворюють стилістичну й дискурсивну своєрідність сучасного українського жіночого тревелогу» (с. 11). Окреслена в такий спосіб мета звучить актуально й коректно, вона супроводжується конкретними, логічно вибудованими завданнями, що поетапно реалізується у процесі розгортання змісту роботи та зумовили її чітке структурування (чотири завдання співвідносяться з чотирма розділами дисертаційної праці).

Реалізації поставлених завдань, як відомо, має підпорядковуватися не лише структура, а й методологічний інструментарій, до якого уналежують і методи, і методологічне підґрунтя, і методологічні принципи. Обраний у роботі метод аналізу (стилістичного, семантичного, дискурсивного) є цілком виправданим, однак, на нашу думку, не вичерпним, не охоплює всіх шляхів, способів досягнення мети (скажімо, у роботі застосовано й елементи методу наукової ідентифікації, прогностичного методу тощо). Очевидно, варто було б подати більш обґрунтовані алгоритми застосування тих чи тих дій задля пізнання предмета дослідження, загальну методика дослідження, акцентувати на методологічному підґрунті дослідження стилістично-дискурсивних характеристик сучасної жіночої мандрівної прози.

Перший (описовий) розділ наукового проекту (*«Лінгвістичні аспекти дослідження українських тревелогів»*) містить огляд розмірковувань вітчизняних дослідників стосовно популярного жанру подорожніх нотаток, що «перебуває на перетині мас-медіа і літератури» і, відповідно, «має порубіжний статус» у стильовій системі (с. 14). Умотивованим є аналіз основних підходів і аспектів дослідження сучасного тревелогу, доцільною й

другий підрозділ першого розділу, де з'ясовує суть та особливості реалізації відповідних категорій.

У другому («*Експресивність як засіб посилення передачі подорожніх вражень*») і наступних аналітичних розділах (третьому «*Вербальна репрезентація оцінки*» та четвертому «*Інтертекстуальність та інтермедіальність тревелогів*») реалізується програма дослідницького проекту, наукова концепція, ґрунтована на розумінні тревелогу як інтерстильового феномена і як типу дискурсу. Дисертантка скористалася своїми професійними здібностями й запропонувала справді нове прочитання сучасної жіночої мандрівної прози, описала подорожі, їх особливий ритм і враження від них, його психологічну організацію крізь призму таких експресивних ресурсів, як-от: засоби передачі інтенсивності й параметричності, що демонструють силу відчуттів, високий ступінь напруженості тих чи тих ситуацій, викликають відповідні емоції (2.1); традиційні й оригінально-авторські метафори та порівняння, які експресивізують і унаочнюють оповідь, посилюють враження чи то від передачі візуальних або інших чуттєвих образів, чи то від опису емоційних станів (2.2); іншостильові елементи (2.3) та іншомовні слова, представлені екзотизмами, варваризмами, агнонімами, що яскраво ілюструють ситуації міжкультурних контактів (2.4); різні види сурядності (від непередикативної до текстової), парцельовані одиниці, риторично-питальні й окличні зразки (2.5).

Євгенія Сергіївна здійснила загалом успішну спробу семантичного та стилістичного аналізу експресивних засобів, активно використовуваних у сучасній жіночій мандрівній прозі.

Окрім того, дослідниці вдалося виявити й основні способи реалізації авторської оцінки, описати провідні типи оцінних значень та їхні вербалізатори. Науково обґрунтованими й цікавими є спостереження здобувачки щодо мовних знаків з аксіологічним змістом, які кваліфіковано як такі, що становлять «суттєвий компонент стилістично-дискурсивного аналізу тревелогів» (с. 104). Цілком прийнятною є систематизація матеріалу залежно

від репрезентації загальної (3.1) / часткової оцінки (3.2). Вірогідність, істинність твердження про те, що «більш деталізовано аксіологічне сприйняття світу представлено через часткові оцінки» (с. 111), підкріплюється відповідною доказовою базою, яскравим ілюстративним матеріалом, зразками сенсорно-смакових, психологічних (інтелектуальних та емоційних), утилітарних, нормативних і т. ін. оцінок.

На окрему увагу дисертантки заслуговують категорії інтертекстуальності та інтермедіальності, типологія інтертекстуальних та інтермедіальних засобів (4.1), які апелюють до авторитетних початків, мають різні джерела походження (4.2) і які по-особливому репрезентують ту чи ту культурну інформацію, засвідчують методологію порівняльного аналізу літературного тексту й культури загалом. Комплексний підхід, що став основою дослідницької стратегії, зумовив опрацювання й окремих дотичних до наукової проблеми питань. Авторка продемонструвала послідовність, зв'язність і логічність оформлення думок, які наприкінці кожного розділу підсумовуються відповідними чіткими та конкретними узагальненнями.

Логікою викладу вирізняються й загальні висновки, що корелюють і з заявленою темою, і з окресленими у вступі завданнями.

Науковий доробок Євгенії Сергіївни демонструє новизну отриманих результатів, повноту їх викладу в наукових фахових виданнях, їх достовірність, «уточнює знання про тревелог як інтерстильовий феномен і як тип дискурсу, розкриває його мовностилістичні риси на українському матеріалі, доповнює теорію експресивності, оцінки, прецедентності, інтертекстуальності та інтермедіальності» (с. 12), розширює парадигму досліджень, присвячених аналізу мови сучасної жіночої прози як поля репрезентації жіночої мовної особистості з позицій стилістично-дискурсивного аспекту, а також окреслює можливі шляхи використання результатів проведеного дослідження.

Дисертація Є. С. Моштаг відповідає запитам сучасної наукової парадигми, потребам часу, тісно пов'язана з пріоритетними напрямками

розвитку лінгвістичної науки (аксіологічним, антропоцентричним, когнітивно-дискурсивним і т. ін.), виконана в межах наукової теми кафедри української мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Аналіз системи рівнів української мови XVII–XXI століть».

Текст автореферату та статті, опубліковані за темою дослідження, ілюструють належний ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, відображають зміст дисертаційної праці. Наукові розмірковування здобувачки не викликають принципових заперечень, загалом є конструктивними, теоретично переконливими, засвідчують її всебічну обізнаність у досліджуваній проблематиці.

Позитивно оцінюючи дисертацію Є. С. Моштаг, вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження та побажання, а саме:

1. Осмислюючи інтертекстуальність, дисертантка апелює й до її структурно-типологічного вивчення. Покликаючись на відповідне джерело (с. 41–42), веде мову про п'ять різних типів взаємодії текстів, як-от: інтертекстуальність, паратекстуальність, метатекстуальність, гіпертекстуальність, архітекстуальність, що, на її думку, дало змогу «типологізувати неоднозначні й різноспрямовані зв'язки між текстами» загалом у лінгвістиці. Щоправда, у тесті наукової праці авторка обмежується «формально-структурною класифікацією самих інтертекстуальних одиниць». Чому? Можливо, варто було б розглянути й репрезентацію інших видів взаємодії, скажімо, паратекстуальність як відношення тексту до свого заголовка. Дискусійним, очевидно, є й питання про зарахування до інтертекстуальних одиниць перифраз (у роботі наводиться застереження М. Булах, позицію якої приймає Є. Моштаг, що інтертекстом є не всі перифрази, а лише ті, у яких не втрачено відчуття «чужого слова» (с. 42). На с. 139 до розряду перифраз потрапляють ілюстрації на зразок *привід комунізму, колиска революції, друг дітей, големи королями* і т. ін. Виникає запитання: чому такі зразки кваліфіковані як перифрази, а не, скажімо, як алюзії («алюзія передбачає вибіркоче, не дослівне відтворення прецедентного

тексту» (с. 137) і чим, власне, у розумінні дослідниці, алюзія відрізняється від перифрази? І чому висловлення на зразок *Корабель – це не розкіш, а засіб пересування* (с. 137) потрактовується як трансформована цитата?

2. Подекуди авторці праці варто було б розробити чіткіші критерії диференціації фактичного матеріалу, що дало б змогу уникнути певної суб'єктивності в його представленні. Наприклад, у розділі 2.1, де йдеться про експресивні засоби з інтенсивно-параметричним компонентом, акцентовано на тому, що «інтенсивне значення мають прикметники, у яких немає спеціальних афіксів для його вираження, а вони містять відповідну семантику в основі» (с. 47). Ілюструється таке твердження прикметником *фантастичний*. У розділі 3.1. подібні зразки (наприклад, *чудовий*) розглядаються як такі, що є «лексичними носіями оцінок», «у яких аксіологічний зміст є компонентом значення» (с. 104). Або на с. 47–48 дисертантка пише: «До нейтральних прикметників, які передають позитивну якість предмета, додаються в ролі інтенсифікаторів прислівники», ілюструє відповідну думку прикладом: *І ми замовили неймовірно смачну чорну каву*, а на с. 111–112, де розглядає різновиди та специфіку вираження часткових оцінок, зауважує: «Базовим засобом вербалізації позитивної оцінки є слова *смачний / смачно*: *Саме у цих тавернах подають неймовірно смачну їжу, тут немає кулінарних витребеньок, але нічого смачнішого за прості страви, які приніс мені люб'язний офіціант, я вже давно не їла*» (пор. також *смачніючі єгипетські страви* на с. 46). І такі моменти не є поодинокими.

3. Наявні й окремі дискусійні моменти, пов'язані з характеристикою жіночої мандрівної прози з позицій образних засобів. Варто, очевидно, було б відштовхуватися від традиційної позиції щодо розмежування метафори й порівняння. Попри те, що «когнітивна основа обох явищ спільна» і «метафора може трансформуватися в порівняння і навпаки, збільшуючи виражальну силу вислову» (с. 68), це є різні тропи, які мають і специфічні формальні показники (наприклад, основа, ознака й образ – виокремлювані у структурі порівняння). Розмаїття метафор (антропоморфна, соціальна,

зооморфна, натурморфна, предметна, речовинна, просторова, ономастична) ґрунтоване на різних принципах, що робить запропоновану систематизацію дещо вразливою: один і той самий зразок можна зараховувати до кількох різновидів. Вочевидь, це розуміє і дисертантка, адже вдається до таких коментарів: «У той же час останню метафору можна віднести не тільки до натурморфних, а й до речовинних, які ми розглянемо далі, після предметних» (с. 69).

4. Коментарі на зразок «які ми розглянемо далі», «докладніше про це в розділі 3» (с. 16), «див. також [87]» (с. 17), «що ми побачимо в розділі 4.1. нашого дослідження» (с. 29), «вони є предметом розгляду в наступному розділі» (с. 30), «ця риса знаходить цілий ряд засобів мовного втілення, які й будуть розглянуті» (с. 45), «така палітра засобів зумовлює структуру цього розділу» (с. 45), «два останні просторові образи ми розглянемо в підрозділі 3.1» (с. 74), «їх ми і розглянемо в цьому підрозділі» (с. 83), «буде розглянуто в наступному підрозділі» (с. 85) тощо хоч і є своєрідним засобом зв'язку в запропонованому тексті, засвідчують ідіостиль його авторки, проте, на нашу думку, їх часте використання не є виправданим, подекуди навіть заважає сприйняттю тексту.

5. Дисертацію виконано на належному науковому рівні, виклад матеріалу зроблено загалом грамотно, літературною мовою, однак робота не є абсолютно бездоганною в мовностилістичному плані. Це стосується передусім правил милозвучності (*в іншостильовому оточенні, в нетиповому контексті* (с. 34); *немає мови, в якій існувала б* (с. 35); *реакцію людини на світ, вчинки, дії* (с. 38); *слова, в значення яких входить певний компонент* (с. 38) тощо. Наразі необхідно «обережно» послуговуватися словами та конструкціями на зразок *у тому числі* (с. 10, с. 13 і т. ін.); *таким чином* (с. 11, с. 49, с. 82 і т. ін.); *дозволяє* (с. 16 і т. ін.); *обмеження часових меж* (с. 19); *можна зустріти / зустрічає* (с. 46, с. 51); *у таких випадках* (с. 50, с. 51 і т. ін.); *зустрічається* (с. 54, с. 55 і т. ін.); *у цілому* (с. 56 і т. ін.); *з метою* (с. 61 і т. ін.) тощо.

Висловлені пропозиції та зауваження не є концептуальними і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи, не применшують її наукової вартості.

Усе це дає підстави стверджувати: дисертація *«Стилістично-дискурсивна характеристика сучасної жіночої мандрівної прози»* є самостійним, логічно завершеним дослідженням із систематизованим викладом оригінальних спостережень здобувачки, підсумованим власними висновками, відзначається належним рівнем фахового аналізу матеріалу, відповідає «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, а її авторка – *Моштанг Євгенія Сергіївна* – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови
Державного вищого навчального закладу
«Криворізький державний педагогічний університет»

Ж. В. Колоїз

